

SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 22(1): 61–88.

Homofóbia és az azonos nemű partnerkapcsolatok intézményesítetttsége Európában¹

TAKÁCS Judit – SZALMA Ivett

takacs@socio.mta.hu; iszalma@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ: Jelen tanulmány a leszbikus nők és a meleg férfiak társadalmi elfogadottságát vizsgáló európai szakirodalomhoz járul hozzá az Európai Társadalomtudományi Elemzések (European Social Survey – ESS) adatállományának felhasználásával, különös tekintettel a „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják.” kijelentéssel való egyetértés mértékére 26 európai társadalomban. A szerzők empirikus eredményeik alapján amellett érvelnek, hogy az azonos nemű párok partnerkapcsolatainak állami elismerése hozzájárulhat a homofób attitűdök visszaszorulásához. Az empirikus elemzéshez leíró statisztikákat és hierarchikus regresszió elemzést alkalmazunk annak érdekében, hogy külön válasszuk az egyéni és az ország hatásokat. Három modellt tesztelünk: a demokrácia modellt, a társadalmi nemi elvárások modellt és egy komplex modellt.

KULCSSZAVAK: ESS, homofóbia, heteroszexizmus, heteronormativitás, azonos neműek házassága és regisztrált partnerkapcsolata

Bevezetés

A 21. század elejére az azonos nemű felnőtt partnerek közötti kölcsönös beleegezésen alapuló szexuális kapcsolatok dekriminalizációja az Európai Unió és az Európa Tanács intézményei által megerősített jogi norma lett. A meleg és a leszbikusok jogi emancipációjának területén azonban továbbra is akadnak problematikus kérdések, melyek elsősorban az azonos nemű párok államilag elismert együttélésének és szülői jogainak rendezetlenségéhez kapcsolódnak. A mai európai társadalmi gyakorlatok azt mutatják, hogy a házasságnak az utódnemzést szolgáló heteroszexuális intézményként való meghatározása nem kizárólagos. Jelenleg hét európai országban lehetséges az azonos neműek házassága, és egyre több helyen van lehetőség a házassághoz hasonló jogokat biztosító regisztrált partnerkapcsolatok létesítésére. Az 1. táblázat áttekintést ad az azonos nemű párkapcsolati formák és az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás jogintézményeinek európai elterjedtségéről.

¹ A szerzők köszönetet mondanak Bartus Tamásnak és az anonim lektoroknak gondolatébresztő javaslataikért, valamint Dombos Tamásnak, aki először hívta föl a figyelmünket a homofóbia és az azonos nemű párkapcsolatok intézményesítetttsége közötti lehetséges összefüggésre.

1. táblázat: Az azonos nemű párkapcsolati formák és az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás jogintézményeinek bevezetése egyes európai országokban (1989–2010)

Ország	Azonos nemű partnerek házassága	Azonos nemű partnerek regisztrált kapcsolata	Azonos nemű párok általi közös örökbefogadás
Ausztria	–	2010	–
Belgium	2003	2000	2006
Svájc	–	2004	–
Csehország	–	2006	–
Németország	–	2001	2004 ²
Dánia	–	1989	2007/2009
Spanyolország	2005	–	2005
Finnország	–	2002	2009 ³
Franciaország	–	1999 (PACS)	–
Egyesült Királyság	–	2005	2002 ⁴
Magyarország	–	2009 ⁵	–
Izland	2010	1996	2006
Hollandia	2001	1998	2001
Norvégia	2008	1993	2009
Portugália	2010	–	–
Svédország	2009	1994	2003
Szlovénia	–	2005	–

A leszbikus és meleg állampolgárok jogi megkülönböztetésében is megnyilvánuló társadalmi kirekesztés negatív következményeinek felismerését tükrözi az Európai Parlament homofóbia-ellenes határozata, mely felszólítja a tagországokat, védjék meg a leszbikus és a meleg embereket a gyűlöletbeszédtől és a gyűlölet-bűncselekményektől, valamint biztosítsák az azonos nemű partnereknek ugyanazt a tiszteletet, megbecsülést és méltóságot, mint a társadalom többi tagjának. A határozat (EP 2006) elítéli a szexuális orientáció alapú diszkrimináció minden formáját, a – homoszexualitástól, illetve a leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű emberektől való irracionális félelemként és irtózásként meghatározott – homofóbiát pedig a rasszizmushoz, az idegengyűlölethez, az antiszemizmushoz és a szexizmushoz hasonlítja.

2 Csak a partner saját (biológiai) gyermekének örökbefogadása engedélyezett.

3 Csak a partner saját (biológiai) gyermekének örökbefogadása engedélyezett.

4 Az Adoption & Children Act bevezetésével Angliában és Walesben; Skóciában csak 2009-től.

5 Magyarországon a jogintézményt a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló 2007/CLXXXIV. törvény hozta létre, ám csak a 2009/XXIX. törvény (a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról című) bevezetésével lépett hatályba.

George Weinberg a „Társadalom és az egészséges homoszexuális” című könyvének (1972) megjelenésével kezdett pszichiáteri szakmai körökben is terjedni az a megközelítés, hogy a homofóbia, és nem a homoszexualitás tekintendő betegségnek. Bár a kifejezést, ami egy sajátosan új szorongásfajrára, a homoszexuálisok iránt érzett irracionális félelemre utalt, már az 1970-es években komolyan kritizálni kezdték azon az alapon, hogy főként egyéni jellegzetességeket hangsúlyoz, és kevésbé irányítja a figyelmet azokra a társadalmi és kulturális körülményekre, melyekbe a homoszexualitás iránti ellenérzések beágyazódtak (Plummer 1975, 1981; Kitzinger 1987). Egy 1980-as tanulmányban például a homofóbia úgy értelmeződött, mint csupán egyik dimenziója, illetve alkotóeleme a melegellenes válaszreakciók szélesebb körű többdimenziós tartományaként meghatározott „homonegativitásnak” (Hudson–Ricketts 1980: 358).

Ma a homofóbia kifejezés a heteroszexista, heteronormatív elnyomással kapcsolatos tudatosságnövelés hasznos eszközének tekinthető – sokkal inkább, mint egy speciális egyéni szintű fóbiafajrára utaló elnevezésnek, ami csupán annyiban különbözne a többi fóbiától, hogy az egyéni iszony előidézői itt a homoszexuálisok lennének, és nem, mondjuk, a pókok. A heteroszexizmust és a heteronormativitást szinonimákként használjuk, hiszen mindkét fogalom a heteroszexualitásnak előjogokat parancsoló normák következményeire utal (Fraser 1997), valamint mindkettő tekinthető a kulturális imperializmus megnyilvánulásaként, melynek keretében a domináns – itt: heteroszexuális – többségi csoport egyetemes emberiként tételezett tapasztalatai és kultúrája olyan normaként tűnik föl, melytől eltérni csak a deviancia és a kisebbség irányában lehet (Young 1990). A heterónorma ugyanakkor értelmezhető a szexuális stigmát – azaz: a nem heteroszexuális viselkedés-, identitás-, kapcsolat- vagy közösségformák elutasítására vonatkozó társadalmi tudást – átörökítő kulturális ideológiaként is (Herek 2004). A heteronormatív társadalmi működés társadalmi tünete a meleg, lesbikus, vagy annak vélt emberek ellen irányuló rendszerszerű erőszak. A közelmúlt tapasztalatai megmutatták, hogy a melegfelvonulások elleni erőszakos támadások több kelet-európai nagyvárosban az adott kelet-európai társadalmakban működő társadalmi, politikai rendszerek „normális”, szerves részeként elgondolhatók, tolerálhatók, ösztönözhetők és elkövethetők. A heteroszexista elnyomás eredményeként a lesbikus nőktől és a meleg férfiaktól tehát gyakran szinte feltűnés nélkül, olyan mindennapi gyakorlatok által tagadják meg a teljes körű társadalmi részvétel lehetőségét, melyek a többség számára magától értetődő, megkérdőjelezetlen társadalmi normákból és intézményes szabályokból adódnak.

A homonegativitás és a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök társadalmi szintű meghatározottságával foglalkozó korábbi európai nagymintás kvantitatív kutatások a modernizáció, a posztmodernizáció és a kulturálisörökség-elméletek átfogó elméleti kereteit alkalmazva arra a következtetésre jutottak, hogy a modernebb, urbanizáltabb, posztmaterialisabb értékorientációjú, kevésbé vallásos

országokban nagyobb eséllyel találunk magasabb szintű toleranciát a homoszexualitás társadalmi megnyilvánulási formái iránt, mint máshol (Inglehart 1997; Štulhofer-Rimac 2009; Gerhards 2010). Jelen tanulmányunk alapját is ugyanezen elméleti keretek fő feltételezései képezik, és empirikus eredményeink, ahogy ezt később majd részletesen is bemutatjuk, jól illeszkednek a korábbi eredményekhez. Célunk azonban a korábbi empirikus elemzések által is vizsgált egyéni szintű társadalmi-demográfiai háttérváltozók (nem, életkor, településtípus, vallás, iskolai végzettség, politikai beállítódás, idegenellenség és a saját étellel való elégedettség) tesztelésén túl az, hogy bemutassuk, milyen összefüggés lehet az azonos nemű partnerkapcsolatok intézményesíthetősége, illetve annak hiánya, valamint a leszbikus nők és a meleg férfiak társadalmi elfogadottsága között az európai országokban. Továbbá olyan tényezőket is szeretnénk vizsgálni – a demokrácia működésével való elégedettséget és a tradicionális női szerepekkel kapcsolatos attitűdöket –, melyekre eddig kevesebb figyelmet fordítottak a témával foglalkozó empirikus kutatások, holott feltételezésünk szerint országos szinten potenciálisan befolyásolhatják a homofóbia elterjedtségét az általunk vizsgált 26 európai országban.

Az azonos nemű partnerkapcsolatok intézményesíthetősége viszonylag új társadalmi jelenség: Európában 23 éve létezik azonos nemű párok regisztrált partnerkapcsolata, amit először 1989-ben Dániában vezettek be. Az azonos nemű párok házasságkötését először Hollandiában tették lehetővé 2001-ben, amikor „megnyitották”⁶ a korábban kizárólag „heteróházasságot” az azonos nemű partnerek előtt is. Ugyanakkor gyakran válik vitakérdéssé, különösen kelet-európai, illetve posztoszocialista országokban, hogy vajon bevezethetőek-e a különböző és az azonos nemű párok számára a család- és szociálpolitika területein azonos – vagy közel azonos – bánásmódot biztosító jogintézmények, ha az adott országban homofób a közhangulat. Ebben az összefüggésben valószínűleg sokak számára ismerősek lehetnek azok a politikai megalkuvást tükröző érvek, melyek szerint még nem érett meg a társadalom vagy a helyzet az ilyesmire, és amúgy sem kell semmit elsietni a meleg és a leszbikus állampolgárok egyenjogúsítása terén. Jelen tanulmány szerzői empirikus eredményeik alapján amellet érvelnek, hogy az azonos nemű párok házasságkötésének vagy regisztrációjának lehetővé tétele hozzájárulhat a homofób attitűdök visszaszorulásához, ahogy ez az általunk vizsgált társadalmakban is történt. A melegházasság, valamint a regisztrált partnerkapcsolat jogintézményeinek bevezetése formájában megvalósított egyenjogúsítás és a homofóbia csökkenése közötti összefüggés közpolitikai üzenete pedig az, hogy a politikai döntéshozóknak akkor is a jogegyenlőség és a nyitott, befogadó társadalom minél teljesebb megvalósítása érdekében kell fellépniük, ha ennek nem feltétlenül kedvez éppen az adott időszakban jellemző társadalmi légkör.⁷

Jelen tanulmány a leszbikus nők és a meleg férfiak társadalmi elfogadottságát vizsgáló európai szakirodalomhoz járul hozzá az Európai Társadalomtudományi

6 A holland törvény szövegében szerepel a „házasság megnyitása” kifejezés, ami azt hangsúlyozza, hogy Hollandiában csak egyféle házassági jogintézmény létezik, ami egyenlőképpen hozzáférhető a különböző és az azonos nemű pároknak egyaránt.

7 E közpolitikai stratégia alkalmazása mellett szól a társadalmi attitűdöknek éppen az új jogintézmények általi potenciális formálhatósága – azon túl, hogy a leszbikusok és a melegek sikeres társadalmi integrációja főlzabadihatja az általuk korábban a társadalom előli rejtőzködésbe fektetett, vagyis tulajdonképpen elpocsékolott energiáimmennyiséget (hiszen ugyanezt az energiát fordíthatták volna – s a rejtőzködési kényszer elmúltával fordíthatják is – akár hatékonyabb munkavégzésre).

Elemzések (European Social Survey – ESS) adatállományának felhasználásával, különös tekintettel a „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusként úgy, ahogy akarják” kijelentéssel való egyetértés mértékét mérő változóra.⁸ Ez egy ESS alapváltozó, a két évente lekérdőzendő ESS kérdőívek állandó része, mely 2002 óta mind a négy ESS adatgyűjtési hullámban szerepelt.⁹

Ez az ESS alapváltozó, mely elemzésünk függő változója, egyben az európai élet-hosszig tartó tanulás indikátorait összefoglaló ELLI (European Lifelong Learning Indicators) index egyik – a társadalmi együttélés tanulására vonatkozó (Learning to Live Together) és a társadalmi együttműködés erősödésének mérésére szolgáló – fő dimenziójának alkotóeleme (Saisana 2010). Emellett alkalmazták a meleg és a leszbikusok társadalmi elfogadottságával foglalkozó más külföldi kutatásokban is: Hollandiában már többször szerepelt a leszbikusok és meleg iránti általános tolerancia mértékének mérésére, mely eredmények általában magasabb társadalmi elfogadási szintet jeleznek, mint az olyan specifikusabb kérdések, mint amilyen például az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás (Keuzenkamp 2010).

A függő változónként szereplő ESS alapváltozó használatának egyik nagy előnye világos megfogalmazása és érthetősége, bár kétségtelenül nem állnak rendelkezésre olyan empirikus adatok, melyek alapján következtetni lehetne az adott kijelentéshez kapcsolódó értelmezési tartomány pontos tartalmaira. Az azonban valószínűleg bátran kijelenthető, hogy az adott ESS változóban szereplő állítás tartalma jobban értelmezhető, mint például a World Values Survey (WVS), illetve az Európai Értékkrend-vizsgálatnak (European Values Study – EVS) az a tízes egyetértési skálán megválaszolható kérdése, hogy a válaszadó mennyire tartja „megengedhetőnek a homoszexualitást”, mely esetben nehéz eldönteni, hogy a homoszexualitás fogalma milyen elméleti megfontolás(ok)ra, viselkedés- és/vagy identitásformákra vonatkozik.¹⁰

Fontos hangsúlyozni, hogy a homoszexualitás fogalmának felbukkanása többféle zavart is kelthet a zárt kérdéseket és előre megadott válaszlehetőségeket alkalmazó felmérésekben, ahol nincs mód a kérdező és a válaszadó értelmezési kereteinek tisztázására. A homoszexualitás szó használata ugyanis egyszerre utalhat homoszexuális viselkedés- és identitásformák különféle változataira, míg ezeknek nincs feltétlenül kapcsolatuk egymással: gondoljunk arra, hogy vannak olyan homoszexuálisan aktív emberek, akik például nem azonosítják magukat melegként (Weeks 1987); ugyanakkor léteznek meleg vagy leszbikus identitású, ám (homo)szexuálisan inaktív emberek. Gondot okozhat az is, hogy a homoszexualitás szó hallatán többeknek főként vagy kizárólag férfiak juthatnak az eszébe (Herek 1984). Emellett meg

8 Forrás: ESS Round 4 Source Questionnaire – 13. o. http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_docman&task=catview&gid=49&Itemid=80 (letöltve: 2010-11-26).

9 Az ESS ötödik hullámának adatgyűjtése a tanulmány írásának idején (2010-ben) kezdődött.

10 A homoszexualitás megengedhetőségére vonatkozó kérdés eredeti angol nyelvű verziója ez volt: „Please tell me for each of the following actions whether you think it can always be justified, never be justified, or something in between: homosexuality”. Ugyanez a kérdés a kérdőív magyar változatában így szerepelt: „Kérem, mondja meg a következő állításokról, hogy azokat mindig megengedhetőnek tartja-e, vagy soha meg nem engedhetőnek tartja, vagy valami a kettő között: Homoszexualitás”. Érdeklődésre tarthat számot, hogy a 2008-as angol nyelvű EVS kérdőívbe bekerült a „Homosexual couples should be able to adopt children” (Lehetővé kéne tenni, hogy homoszexuális párok gyermeket fogadhasanak örökbe) igen konkrét állítással való egyetértést mérő új változó is. A kérdőív magyar változatába azonban, ellentétben például a cseh vagy a bolgár változattal, az eredetivel ellentétes értelmű állítás került: „Homoszexuális pároknak nem szabadna gyermekeket örökbe fogadni” (Forrás: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-2008/participatingcountries/ Q47.C> – letöltve: 2010-11-26).

kell jegyezni, hogy ugyan a homoszexuális kifejezés az 1860-as évek Európájában a politikai ellenállás jegyében született,¹¹ a 19. század végétől kezdve a homoszexualitás betegségjellegét és a mások által homoszexuálisnak bélyegzett emberek betegességét hangsúlyozó erősen medikalizált fogalommá vált. Így a kifejezés mai használatának veszélyei közé tartozik, hogy többek számára az önmeghatározási szabadság tiszteletben tartásának a hiányára utalhat.

Elemzésünk episztemológiai kiindulópontja, hogy az egyéni és a társadalmi jellemzők kölcsönhatásának összetettségét szem előtt tartva próbáljuk elkerülni azt a csapdát, hogy az analitikusan szétválasztott valóság szinteket visszavetítsük a társadalmi valóságra (Hedström 2005): az egyéni és az országos szintű – azaz a vizsgált társadalmak jellegzetességeihez kötődő – homofóbia-indikátorok vizsgálatai során is alapfeltevésünk az egymásba ágyazottság. Tanulmányunk nem vállalkozik – és a rendelkezésünkre álló empirikus adatok alapján nem is vállalkozhat – azoknak a társadalmi mechanizmusoknak a teljes körű feltárására, melyek miatt összefüggés lehet a homofób attitűdök és az azonos nemű párkapcsolatok intézményesíthetősége között. Ugyanakkor kísérletet teszünk olyan – részletes, ám mindenképpen részleges – magyarázatokat megfogalmazni, melyek pszichológiailag és szociológiailag is érthető és követhető módon mutatják be a leszbikusok és a meleg társadalmi elfogadásának, illetve elutasításának egyénileg és társadalmilag egyaránt kölcsönösen meghatározott összefüggéseit.

A jelen tanulmány készítésekor először azokra az egyéni szintű demográfiai jellemzőkre a vizsgálatára összpontosítottunk, melyek összefüggésbe hozhatók a meleg és a leszbikus társadalmi elfogadásával, illetve elutasításával. A homofóbia egyéni szintű meghatározottságának tanulmányozása során az attitűdök funkcionális elméletét alkalmaztuk (Herek 1984), mely szerint eltérő funkcióik alapján három fő típusa különböztethető meg a leszbikus nők és a meleg férfiak iránti egyéni attitűdöknek. A tapasztalati (experiential) attitűdök alapját korábbi személyes tapasztalatok képezik, melyeket az egyén egyes melegekkel és leszbikusokkal kapcsolatban korábban szerzett, s melyek aztán általánosíthatók az összes melegre és leszbikusra; a védekező (defensive) attitűdök énvédelmi szerepet játszhatnak (Duckitts 1992) azáltal, hogy segíthetnek az egyénben élő bizonytalanságok és félelmek leküzdésében, különös tekintettel a belső konfliktusok külsődlegessé tételére. az értékválasztásokat tükröző, szocializációs gyökerű szimbolikus (symbolic) attitűdök pedig az énkép kialakításának folyamatával és a referenciacsoportok értékválasztásához való gyakran nyilvánossá tett idomulással összefüggésben válhatnak különösen fontossá. Tanulmányunkban elsősorban

11 Az 1980-as évek végére vált bizonyítottá, hogy Kertbeny Károly, a magát magyarnak valló író-műfordító a szerzője annak az 1869-ben névtelenül megjelentetett két politikai pamfletnek, amely a homoszexuális férfiak büntetőszankciók alóli felszabadításáért emelt szót Poroszországban és a porosz dominanciájú Északnémet Államszövetségben, és amelyek egyikeben először szerepeltek a homoszexuális és a heteroszexuális szavak. Kertbeny rendkívül modern emberjogi érveléssel így irt egy 1868-ból fennmaradt levéltöredékben: „Sokkal inkább arról kell meggyőzni az ellenfeleket, hogy éppen az általuk használt jogi fogalmak szerint nincs semmi közük ehhez a hajlamhoz, akár veleszületett, akár szántsándékos, mivel az államnak nincs joga beavatkoznia abba, amit két tizennégy év feletti ember önként, a nyilvánosság kizárásával, harmadik személyek jogainak megsértése nélkül egymással művel” (Takács 2008).

a leszbikus- és melegellenes attitűdöknek azokra a szimbolikus funkcióira koncentráltunk, melyek összefüggésbe hozhatók vallási és politikai szocializációs folyamatokkal, tradicionális társadalmi nemi (gender) ideológiákkal és a különféle társadalmi kisebbségi csoportok, például a bevándorlók, ellen irányuló előítéletekkel. Azt is figyelembe vettük, hogy az életszínvonal csökkenése jelentősen hozzájárulhat a társadalmi kisebbségi csoportok, köztük a melegek és leszbikusok, ellen irányuló előítéletek és megkülönböztető attitűdök növekedéséhez (Smith 1994).

Emellett fontos célunk volt országos szintű homofóbia-indikátorok azonosítása, melyek a vizsgált társadalmak jellegzetességeihez kötődtek. Ezek közé tartozott az azonos nemű párkapcsolatok intézményesítettsége: azaz, hogy az adott országban bevezették-e az azonos neműek házasságának és/vagy regisztrált partnerkapcsolatának jogintézményeit. A demokrácia működésével való elégedettség szintén megfelelő indikátornak tűnt az adott ország homofóbiaszintjének jelzésére – különösen, ha a társadalmi kisebbségek jogainak elismerését és elnyomásuk elkerülését alapvető demokratikus értékeként értelmezzük (Petrovic 1999, 2002). Igor Kon, a szexualitás társadalomtudományi kutatásának orosz megalapozója például egyik közelmúltbéli tanulmányában (2010) a homofóbiát az oroszországi demokrácia és tolerancia szintjét mutató lakmuszpróbának nevezte, és azt hangsúlyozta, hogy a szexuális kisebbségi jogok megadása szexuális orientációjától függetlenül az összes állampolgár jóllétéhez hozzájárulhat. Feltételezésünk szerint a Kon-féle lakmuszpróba Oroszországon kívül más európai országokra is alkalmazható.

Korábbi kutatások arra irányították a figyelmet, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők iránti negatív attitűdök gyakran együtt járnak a nőknek a társadalomban betöltendő szerepére vonatkozó tradicionális nézetekkel (Herek 1984; Agnew et al. 1993; Simon 1998; Kite–Whitley 1998), így került a hagyományos női szerepek elfogadása szintén az országos szintű indikátoraink közé. Ebben az összefüggésben a leszbikusok és a melegek társadalmi elfogadása vagy elutasítása a nők és a férfiak helyénvaló – s általában egymástól élesen elkülöníthető – viselkedésformáit szabályozó, tágabb társadalmi nemi normarendszerbe illeszthető.

Adatok és módszerek

Az adataink az Európai Társadalomtudományi Elemzések (ESS) 4. hullámából származnak, melyek adatfelvételére 2008 ősze és 2009 tavasza között 30 európai országban és Izraelben került sor az ESS által jóváhagyott többlépcsős valószínűségi mintaterv alapján. Az integrált fájlból, amellyel dolgoztunk, három ország (Ausztria, Írország, Litvánia) adatait kihagyták, mert eltérő súlyozást vagy nem az ESS által jóváhagyott mintavételi tervet használtak. Jelen tanulmány csak a következő 26 európai országot vizsgálja: Belgium, Bulgária, Horvátország, Cseh Köztársaság, Ciprus, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Lettország, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország,

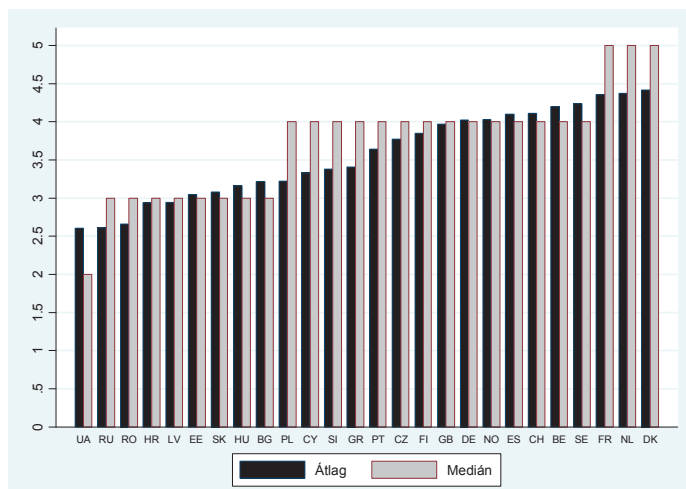

Svájc, Ukrajna és az Egyesült Királyság.¹² Az integrált ESS adatbázisban szereplő Izrael és Törökország adatainak vizsgálatától eltekintettünk az e két ország és a többi ország között – különösen a vallási tradíciók tekintetében – észlelhető jelentős kulturális különbségek miatt. Tanulmányunkban tehát elsősorban az Európai Unió tagországaira és Kelet-Európára koncentráltunk.

Az ESS egy nagymintás, nemzetközi longitudinális survey-vizsgálat, amelyet azzal a céllal kezdeményezett a European Science Foundation, hogy felmérjék a változó értékeket és attitűdöket Európa-szerte. Az ESS első hullámának adatait 2002-ben vették fel, és azóta kétévente kerül sor az újabb hullámok adatfelvételeire.¹³ A kérdőív állandó modulokból és két változó modulból áll. A függő változónk az ESS állandó moduljában található, amely 2002 óta eddig minden adatfelvételi hullámban szerepelt.

Az ESS fő kérdőívének adatfelvétele személyes lekérdezés formájában történt, összesen 50 082 15 év feletti válaszadót kérdeztek meg az általunk kiválasztott 26 országban. Az egyes országokban a minta nagysága 1215 (Ciprus) és 2751 (Németország) fő között volt. Függő változónk egy ötfokú skálán a következő állítással való egyetértést mérte: „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják” – ahol az 1-es érték erős egyet nem értést jelentett, azaz a meleg és a leszbikusok alacsony társadalmi elfogadottságát jelezte, míg az 5-ös erős egyetértést jelzett, azaz a meleg és a leszbikusok magas társadalmi elfogadottságát jelezte.¹⁴ Az 1. ábra a függő változó átlagát mutatja be a vizsgált 26 európai országban.

1. ábra: A meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottságának átlagértékei a vizsgált 26 európai országban, 2008

12 Az elemzés egy későbbi szakaszában a következő négy típusba soroltuk az országokat: 1. észak-európai országok: Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország; 2. nyugat-európai országok: Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Németország, Svájc; 3. dél-európai országok: Ciprus, Görögország, Portugália, Spanyolország; 4. kelet-európai, illetve poszt-szocialista országok: Bulgária, Cseh Köztársaság, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettorság, Magyarország, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna.

13 Eddig négy ESS hullám felvételére került sor, a legtöbb résztvevő országban az ESS 5. hullámának lekérdezése 2010-ben zajlik.

14 Az elemzés során a kérdőívben szereplő egyetértési skála eredeti sorrendjét megfordítottuk és újrakódoltuk.

Erre a kérdésre a válaszadók 94%-a válaszolt a 26 országban. A leíró statisztikák elemzésekor az ESS által megadott súlyváltozót (design weight) alkalmaztuk annak érdekében, hogy kiküszöböljük a válaszmegtagadások által keletkező torzítást és így is növeljük a kérdőíves vizsgálat pontosságát.

Magyarázó- és kontrollváltozóink közé alapvető demográfiai és más szociológiai jellemzőket mérő változókat vontunk be. Ide tartoztak a következők: a kérdezett neme, kora, legmagasabb iskolai végzettsége, a demokrácia működésével való elégedettsége és a saját életével való elégedettsége. A I. sz. melléklet részletes leírást nyújt a felhasznált változókról.

Az adatok elemzéséhez többféle módszert alkalmaztunk: először a leíró statisztikákat értelmeztük kontingenciatáblák készítésével és az átlagértékek összehasonlításával. Ezt követően magyarázó modelleket vizsgáltunk többszintű hierarchikus regresszió segítségével. A regressziós elemzést a STATA 11.1 statisztikai programmal végeztük. Azért döntöttünk a többszintű – vagy hierarchikus lineáris – regressziós modellek alkalmazása mellett, mert egy adott ország állampolgárainak véleményalkotása nem szükségszerűen teljesen független egymástól a függő változó dimenziójában. Ha például az azonos nemű párok törvényes együttélése lehetséges egy adott országban, akkor előfordulhat, hogy az adott ország állampolgárai elfogadóbbak a melegekkel és a leszbikusokkal szemben, mint amilyenek ugyanezek az állampolgárok lennének egy olyan országban, ahol az azonos neműek párkapcsolata egyáltalán nem intézményesített. Ebben az esetben tehát nem garantálható a megfigyelések függetlensége, amely a standard regressziós modellek megvalósításának előfeltétele, így a becslések eredményei is torzíthatnak. A többszintű modellek alkalmazásának előnye éppen annak a felismeréséből fakad, hogy az ugyanahhoz a csoporthoz – esetünkben országhoz – tartozó egyének nézetei hathatnak egymásra, azaz részlegesen függhetnek egymástól. A többszintű elemzések akkor hasznosak, ha a vizsgálni kívánt adathalmaznak komplex varianciastruktúrája van, ahol a varianciák komplexitását az okozza, hogy az egyéni megfigyelések csoportokba ágyazottak. Az adatelemzés során a független változó teljes varianciája két csoportra oszlik: a csoporton belüli varianciára és a csoportok közötti varianciára – a kétféle variancia pedig egyidejűleg tanulmányozható.

Elemzésünknek ebben a szakaszában számos egyéni és országos szintű magyarázóváltozót vontunk be a modellbe (lásd a I. sz. mellékletet). Végül azonban csak három országos szintű magyarázóváltozót hagytunk meg: az azonos neműek párkapcsolatának intézményesítettségét, a demokrácia működésével való elégedettséget és a hagyományos női szerepek elfogadását. Az azonos neműek párkapcsolatának intézményesítettsége egy kétértékű változó, ahol az 1-es érték azt jelenti, hogy az azonos neműek házassága és/vagy regisztrált élettársi kapcsolata jogilag intézményesített az adott országban, és a 0 érték pedig az intézményesítettség hiányára utal. A demokrácia működésével való elégedettségre és a hagyományos női szerepek elfogadására vonatkozó változókat egy (0-tól 10-ig terjedő) tizenegy fokú, illetve egy (1-től 5-ig terjedő) ötfokú skálán mértük, és olyan folytonos változóként értelmeztük, ahol a centrírozott átlagértékek alapján váltak összehasonlíthatóvá az országok.

A regressziós elemzés során számos más országos szintű magyarázóváltozó bevonásával próbálkoztunk. Idetartoztak például a következők: jogi lehetőség biztosítása az azonos nemű pároknak arra, hogy közösen fogadhassanak örökbe gyermeket az adott országban; illetve az államszocializmus történelmi tapasztalata – melyek kétértékű (dummy) változóként szerepeltek. Szintén megpróbáltuk országos szintű idegenellenességet mérő magyarázóváltozóként bevonni az ESS-nek a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdökre vonatkozó kérdéseit, melyek arra kérdeztek rá, hogy vajon az adott ország jobb vagy rosszabb hely lett-e azáltal, hogy más országból érkeztek oda élni. Majd megpróbáltuk figyelembe venni a különböző országoknak a HDI (Human Development Index)¹⁵ értékekben tükröződő általános fejlettségi szintjét, valamint a munkanélküliség lehetséges hatását is.¹⁶

Hipotézisek

Korábbi kutatási tapasztalatok alapján (Herek 1984; Agnew et al. 1993; Simon 1998; Kite–Whitley; Dunn 2010 etc.), melyek szerint a meleg férfiakra és a leszbikus nőkre vonatkozó negatív attitűdök összefüggést mutatnak a hagyományos női szerepek elfogadásával, különböző vallásossági tényezőkkel – mint például a hagyományosan konzervatív egyházakhoz vagy felekezetekhez tartozás és a vallási szertartások gyakori látogatása –, valamint az idősebb életkorral és az alacsonyabb szintű iskolázottsággal három hipotéziscsoportot alkottunk.

Hipotéziseink első – a leíró statisztikai elemzéseken alapuló – csoportjának feltételezései a következők voltak:

H1.1. A nők, a fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek és a városiasabb környezetben élők toleránsabbak a meleg férfiakkal és a leszbikus nőkkel szemben, mint a férfiak, az idősebbek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a kisebb településeken élők.

H1.2. A vallásossággal kapcsolatban feltételezzük, hogy amellett, hogy valaki mennyire tartja magát vallásosnak (függetlenül attól, tartozik-e valamilyen egyházhoz vagy felekezethez), az egyházakhoz, illetve felekezetekhez köthető vallásosság is fontos szempont, mivel egyes meghatározott egyházakhoz vagy felekezetekhez való tartozás magasabb szintű homofóbiára hajlamosíthat, mint az egyházhoz vagy felekezethez tartozás hiányával jellemezhető vallásosság. Továbbá azt is feltételezzük, hogy a vallási szertartások sűrűbb látogatása negatívan hathat a meleg férfiakhoz és a leszbikus nőkhöz kapcsolódó attitűdökre.

A politikai nézetekkel, az idegenellenességgel, a tradicionális női szerepek elfogadásával, a demokrácia működésével és a saját élettel való elégedettséget mérő változókkal kapcsolatban a következő feltevéseket fogalmaztuk meg:

¹⁵ Forrás: International Human Development Indicators: <http://hdrstats.undp.org/en/tables/default.html> (letöltve: 2010-11-17).

¹⁶ A munkanélküliség hatását az ESS két változójának (F8, F31) vizsgálatával mértük.

H.1.3. A szélsőségesen jobboldali nézeteket vallók a leginkább homofóbok a többiekhez képest.

H1.4. A bevándorlók elutasítása együtt jár a meleg és a leszbikusok elutasításával.

H1.5. A hagyományos női szerepek elfogadása szintén együtt járhat a homofóbiával.

H1.6. A demokrácia működésével és a saját élettel való elégedettség növekedése együtt jár a meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadásának magasabb szintjével.

Hipotéziseink második csoportja az országos szintű hatásokra fókuszált:

H2.1. Az azonos nemű partnerek házasságának és/vagy regisztrált élettársi kapcsolatának jogintézménye pozitív hatással van a meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottságára.

H2.2. A demokráciával való elégedettségnek pozitív hatása van a meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottságára is.

H2.3. A hagyományos női szerepek elfogadása együtt járhat a homofóbiával.

Eredmények

A meleg és a leszbikusok társadalmi elfogadottsága Európában

Összhangban a meleg és a leszbikusok iránti tolerancia és az alapvető demográfiai változók közötti összefüggéseket vizsgáló korábbi kutatások (Herek 1984; Agnew et al. 1993; Smith 1994; Dunn 2010 etc.) eredményeivel, mi is többféle összefüggést találtunk az egyéni szintű változók között.¹⁷ A vizsgált európai országokban a nők jellemzően elfogadóbbnak tűntek a leszbikusokkal és a melegekkel szemben, mint a férfiak: a nők 63%-a, míg a férfiak csak 60%-a értett egyet a függő változóban szereplő állítással. Az egyet nem értők – viszonylag alacsony (a férfiak 23%-os, míg a nők 22%-os) – aránya viszont nem különbözött jelentősen a két nem között. Életkori csoportok szerint a fiatalabbak toleránsabbak a melegekkel és a leszbikusokkal szemben, mint az idősebbek. A vizsgált országokban például az 55–64 éves korcsoportba tartozó emberek 60%-a, míg a 65 fölöttieknek csak az 50%-a elfogadó a melegekkel és a leszbikusokkal szemben. Vagyis lineáris a kapcsolat a válaszadó (alacsonyabb) életkora és (magasabb szintű) toleranciája között: a kapcsolat a posztszocialista országokban a legerősebb, legkevésbé pedig az észak-európai társadalmakban hat (lásd a II. sz. mellékletet). Iskolai végzettség tekintetében az egyetemet végzettek a legelfogadóbbak a kérdésben (71%-os egyetértéssel) – bár a csak általános iskolai végzettséggel rendelkező válaszadónak is több mint a fele (51%-a) egyetértett az állítással.

¹⁷ Csak azokat az összefüggéseket mutatjuk be, amelyek statisztikailag szignifikáns különbségeket mutattak (0,05-ös szignifikanciaszint mellett), amennyiben nem volt szignifikáns különbség, akkor azt a törzsszövegben jelezzük.

Településtípus és országcsoportok szerint nem találtunk erős összefüggést: nem tudtuk igazolni, hogy minél nagyobb településről származik valaki, annál elfogadóbb lenne. Egyedül az észak-európai országokban figyelhető meg ez a mintázat, azonban szignifikáns különbség ott is csak a főváros és a falvak között mutatható ki (lásd a III. sz. mellékletet). Ezek az eredmények, melyek néhány számára bizonyára meglepetést okoznak, többféle módon magyarázhatóak, de azt mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a 20. században a meleg és a lesbikus közösségek többnyire nagyvárosokban koncentráálódtak. Az 1970-es évek óta különösen a meleg-szubkultúra láthatósága növekedett meg a nyugati nagyvárosokban (D'Emilio 1993; Castells 1997), ahol a közvetlen társadalmi kontroll nélküli, szabadabb és infrastrukturálisan fejlett városi környezet megfelelő teret adott a meleg és a lesbikus közösségi, társadalmi életének a kibontakozásához. Kétségtelen tény, hogy hasonló okok – azaz az alacsonyabb szintű közvetlen társadalmi kontroll és a közösségi kötelékek fenntartását szolgáló jobb infrastruktúra – miatt a bevándorlók is a nagy nyugati városokban koncentráálódnak, és közülük sokan kulturális, illetve vallási okokból ellenségesek a melegekkel és a lesbikusokkal szemben. Jelen tanulmány keretében azonban a rendelkezésre álló adatok alapján nincs módunk kielégítő magyarázat megfogalmazására: ehhez részletesebb jövőbeli vizsgálatok szükségesek.

Vallásosság tekintetében három dimenzióra fókuszáltunk vizsgálatunkban, mivel arra már korábbi kutatási eredmények is rávilágítottak (Larsen et al. 1983; Herek 1984; Agnew et al. 1993; Ward 2005; Štulhofer-Rimac 2009; Dunn 2010; Gerhards 2010), hogy a különböző vallásossági tényezők nagyon erősen befolyásolhatják a melegekkel és lesbikusokkal kapcsolatos attitűdöket. A vallásosság egyik általunk vizsgált dimenziója az volt, hogy a válaszadó vallásosnak tartja-e magát attól függetlenül, hogy tartozik-e bármilyen felekezethez. Eredményeink szerint azok voltak elfogadóbbak a meleg és a lesbikusok iránt, akik kevésbé tartották vallásosnak magukat.

A vallásosság másik fontos dimenziója a felekezethez tartozás. A 26 vizsgált országban a protestánsok (72%) és a felekezethez nem tartozók (73%) értettek leginkább egyet, míg a muszlimok (43%) és a keleti ortodox egyház (42%) követői értettek a legkevésbé egyet azzal, hogy hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a lesbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják. A harmadik általunk vizsgált dimenzió az egyházi szertartások látogatása volt. Eredményeink szerint minél gyakrabban vesz részt valaki egyházi szertartáson, annál inkább elutasító azzal kapcsolatban, hogy a meleg és a lesbikusok szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy ők akarják.

A politikai nézetek alapján a magukat jobboldalinak vallók tekinthetők a leginkább homofóbnak, míg a mérsékelt baloldaliak a leginkább elfogadóak.¹⁸

¹⁸ Ezeket az eredményeket támasztják alá a Political Capital Intézet DEREK Indexre vonatkozó megállapításai, melyek 2003 és 2009 közötti ESS adatok vizsgálata alapján születtek (Krekó–Molnár 2010).

A szélsőséges politikai nézeteket és a homofóbia összefüggéseit korábbi kutatások is vizsgálták (Herek 2004; Kon 2010). Haddock és Zanna (1998) például azt hangsúlyozták a jobboldali autoritáriánus beállítottságuk homofóbiája kapcsán, hogy az ő észlelésük szerint a meleg és a leszbikusok az általuk sérthetetlennek vélt értékeket sértik meg.

A homofóbia és a rasszizmus, valamint más külsoportokkal (outgroups), például a bevándorlókkal szembeni attitűdök közötti kapcsolatot¹⁹ korábbi kutatások már kimutatták (Larsen et al. 1983; Agnew et al. 1993; Herek 2004; Ward 2005; Kon 2010). A mi eredményeink is azt mutatják, hogy a bevándorlókkal szembeni elutasítás jellemzi a melegekkel és a leszbikusokkal kapcsolatban kevésbé elfogadókat. A vizsgált 26 európai országban az egyáltalán nem idegenellenes válaszadók 70%-a értett egyet azzal, hogy hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusként úgy, ahogy akarják, míg ugyanez csak az idegenellenesnek tekinthető válaszadók 47%-áról mondható el.

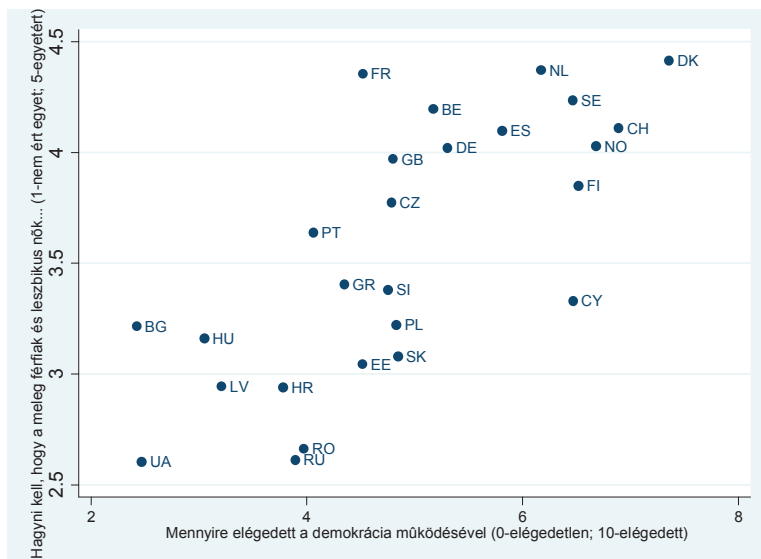
Szintén van kutatási előzménye a homofóbia és a hagyományos nemi szerepekhez köthető attitűdök közötti szoros összefüggések vizsgálatának (Herek 1984; Agnew et al. 1993; Simon 1998; Kite–Whitley 1998). A korábbi eredményeknek megfelelően mi is azt találtuk, hogy a melegeket és a leszbikusokat elfogadók döntő többsége (85%) nem ért egyet azzal az állítással, hogy a nőknek készen kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek. Ugyanez az arány sokkal alacsonyabb (39%) azok között, akik elutasítók a meleggel és a leszbikusokkal szemben (lásd IV. sz. melléklet).

A saját élettel való elégedettség és a meleg és a leszbikusok elfogadása között is találtunk összefüggést: azok közül, akik elégedettek a saját életükkel, 71% szintén egyetértett azzal, hogy hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusként úgy, ahogy akarják, miközben a saját életükkel inkább elégedetlenek körében ez az arány mindössze 47%²⁰ (lásd az V. sz. melléklet). A meleg és a leszbikusok elfogadása és a demokrácia működésével való elégedettség között is erős kapcsolat figyelhető meg (lásd VI. sz. melléklet). A vizsgált 26 európai országban a demokrácia működésével elégedett válaszadók 75%-a elfogadó volt a meleg és a leszbikusok irányában is, míg azok közül, akik nem voltak igazán elégedettek azzal, ahogy országukban a demokrácia működik, csak 53%-ról mondható el ugyanez.

¹⁹ Agnew és munkatársai (1993) például felvetették, hogy a homofóbia értelmezhető egy külsoport-elutasító mintázat (outgroup-rejection pattern) részeként.

²⁰ Az élettel való elégedettséget egy 0-tól 10-ig tartó tizenegy fokú skála mérte, ahol a 0 teljes elégedetlenséget, míg a 10 teljes elégedettséget jelentett. Azokat neveztük elégedetleneknek, akik a 0-12-es értékek valamelyikét választották, míg a 3-4-es értékeket választókat neveztük „inkább elégedetleneknek”. Az 5-ös értéket választók a semleges „is-is” kategóriába kerültek, a 6-os és a 7-est választókat „inkább elégedettnek” hívtuk, míg a 8-9-10-es értékeket választókat elégedettnek tekintettük.

2. ábra: A melegek és leszbikusok társadalmi elfogadottsága a demokrácia működésével való elégedettség szerint 26 európai társadalomban, 2008

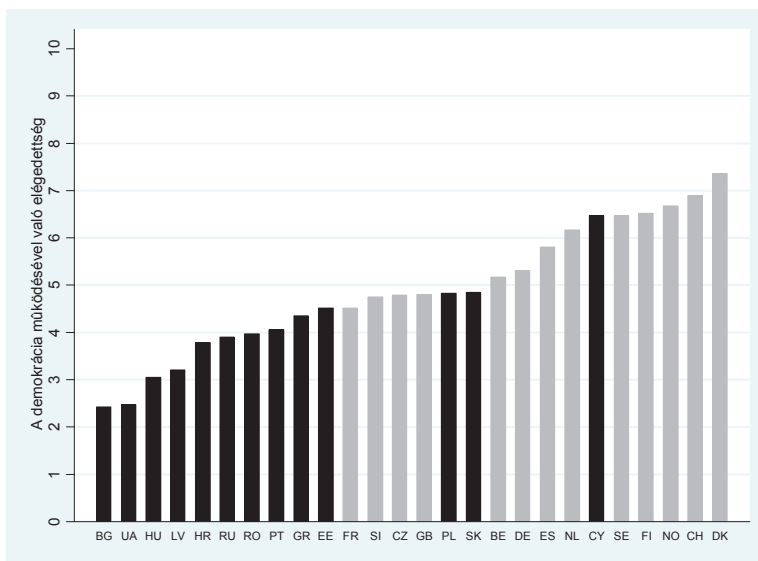
A melegek és a leszbikusok társadalmi elfogadottságát a demokrácia működésével való elégedettség szerint bemutató 2. ábrán jól látható, hogy az észak- és nyugat-európai országokban sokkal magasabb szintű a melegek és a leszbikusok társadalmi elfogadottsága és a demokrácia működésével való elégedettség, mint a volt szocialista országokban. A vizsgált társadalmi tér leginkább demokratikus és elfogadó sarkában Dánia, Hollandia, Svédország, Svájc, Norvégia, Finnország, Spanyolország, Belgium, Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság található. Ezekben az országokban mindenhol létezik az azonos nemű párok kapcsolatának bizonyos mértékű intézményesítetttsége: vagy az azonos neműek házassága, vagy az azonos neműek regisztrált párok kapcsolata, vagy mindkettő. A vizsgált társadalmi tér ellentétes oldalán, amely homofóbiával és a demokrácia működésével való elégedetlenséggel jellemezhető, Ukrainát, Oroszországot, Romániát, Horvátországot, Lettországot, Magyarországot és Bulgáriát találjuk. Ezeknek az országoknak közös jellemzője az államszocialista múlt, valamint az azonos neműek közötti párok kapcsolatok intézményesítetttsége hiánya.²¹ E két országcsoport között a három dél-európai és öt volt szocialista ország található: Észtország, Szlovákia, Lengyelország, Ciprus, Szlovénia, Görögország, Portugália és a Cseh Köztársaság – közülük két országban (Szlovéniában és a Cseh Köztársaságban) létezik az azonos neműek regisztrált párok kapcsolata, mint jogintézmény.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az egyéni észlelések szintjén az a demokráciadeficit, melyet a válaszadók szinte valamennyi volt szocialista országban

21 Magyarországon 2009 óta működik az azonos nemű partnerek bejegyzett élettársi kapcsolatának jogintézménye – az adatfelvétel folyamán azonban erre még nem volt lehetőség.

érzkelnek, hozzájárulhat a homofób társadalmi környezet kialakulásához. Ugyanakkor a demokrácia működésével való elégedettség hozzájárulhat az azonos neműek párkapcsolatának intézményesíttetésében is megnyilvánuló társadalmi elfogadottság növekedéséhez. A 3. ábra a demokráciával való elégedettség és az azonos nemű partnerek párkapcsolatának intézményesíttetését mutatja be a 26 országban.

3. ábra: Az azonos nemű partnerek párkapcsolatának intézményesíttetsége a demokráciával való elégedettség szerint 26 európai társadalomban, 2008

A többszintű regressziós elemzés eredményei

A többszintű regressziós módszer alkalmazása lehetővé tette számunkra, hogy a magyarázóváltozók különböző szintű hatásait egy modellben vizsgáljuk. Először az üres modellt vizsgáltuk meg, hogy kiderüljön: vajon az országok közötti variancia szintje megfelelő nagyságú-e ahhoz, hogy az országos szintű magyarázóváltozók hatását egyáltalán vizsgálni lehessen (Bickel 2007). Azt találtuk, hogy a függő változó teljes varianciájának több mint 20%-a származik az országok közötti különbségekből, ez pedig megfelelő arány ahhoz, hogy érdemes legyen országos szintű magyarázóváltozókat bevonni a modellbe.²²

Országos szintű magyarázóváltozóként a következőket vizsgáltuk: az adott ország általános fejlettségének indikátoraként használt HDI (Human Development Index) mutatót, az államszocialista múltat, a munkanélküliségi rátát, a tradicionális nemi szerepeket elfogadó szemlélet elterjedtségét, az azonos nemű partnerek

²² Hasonlóan Aassve, Arpino és Billari (2010) elemzéseihez, az üres modell vizsgálata fontos következtetések levonását tette lehetővé számunkra: az országos szintű hatások (country random effects) statisztikailag szignifikánsak voltak – bár esetünkben az országok közötti variancia szintje alacsonyabb (28%) volt, mint amit egy másik, EVS adatokat használó, a homoszexualitással kapcsolatos attitűdökkel foglalkozó vizsgálatban találtunk (Gerhards 2010).

párkapcsolatainak intézményesítettségét és a közös örökbefogadás lehetőségét, valamint a demokrácia működésével való elégedettséget – mivel a korábbi kutatások tanúsága szerint ezek a változók nagymértékben befolyásolhatják a meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottságát (Herek, 1984, 2004; Agnew et al. 1993; Simon 1998; Kite–Whitley 1998; Štulhofer-Rimac 2009). Az összes felsorolt országos szintű változónak külön-külön szignifikáns hatása volt a függő változóra, amennyiben a modell más országos szintű változót nem tartalmazott. Ezek alapján elmondható, hogy egy ország esetében az alacsony HDI mutató, az államszocialista múlt, a magas munkanélküliségi ráta, a hagyományos nemi szerepek széles körű elterjedtsége, a demokrácia működésével való elégedetlenség, valamint az azonos nemű párkapcsolatok intézményesítettségének és a közös örökbefogadás lehetőségének a hiánya nagy valószínűséggel jár együtt a melegek és a leszbikusok alacsonyabb szintű társadalmi elfogadottságával.

A következő lépésben olyan többdimenziós modell létrehozására törekedtünk, melyben a bevont országos szintű változóknak szignifikáns hatásuk van a függő változóra – az azonos nemű párkapcsolatok intézményesítettségére vonatkozó változó megtartása mellett is. Így a következő modellünkben két országos szintű változó szerepelt, melyek az azonos nemű párkapcsolatok intézményesítettségére és a demokrácia működésével való elégedettségre vonatkoztak. A demokrácia működésének egyik alapelve, hogy a magánélet politikamentes tud maradni, így feltételezhető, hogy azokban a társadalmakban, ahol a demokrácia működésével elégedettebbek, ott az állampolgároknak több lehetőségük adódik arra, hogy individuális szinten hozzanak döntéseket a magánéletükkel kapcsolatosan, mivel kevesebb szabályozó norma övezi ezt a szférát. Mindkét országos szintű változó hatása szignifikáns maradt ebben a modellben, melyet demokráciamodellnak nevezünk el, ugyanakkor szignifikáns volt a kapcsolat a modellben található két országos szintű változó között is, ami arra mutat, hogy azokban az országokban, ahol létezik az azonos neműek intézményesített párkapcsolata, inkább elégedettek a demokrácia működésével, mint ott, ahol nincs ilyen jogintézmény. A 3. táblázat mutatja be a különböző regressziós modellek eredményeit.

3. táblázat: Regressziós modellek eredményei

Változók	I.Üres modell	II.Demokráciamodell	III.Társadalmi nemi elvárások modell	IV. Komplex modell
Konstans	3.564***	3.172***	3.668***	3.801***
Párkapcsolat intézményesítettsége		0.526***		0.389**
Demokrácia működésével való elégedettség		0.206***		0.193***

Hagyományos nemi szerepek elfogadása I. – A nőknek készen kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek			0.831***	
Nem (Nők)			0.235***	0.245***
Kor			-0.01***	-0.009***
Iskolai végzettség: max. általános iskola			Referenciakategória	Referenciakategória
Iskolai végzettség: szakmunkásképző			0.176***	0.131***
Iskolai végzettség: középiskola			0.273***	0.204***
Iskolai végzettség: érettségizéshez kötött szakképzés			0.312***	0.226***
Iskolai végzettség: felsőfokú			0.424***	0.318***
Település, ahol él: Nagyváros				Referenciakategória
Település, ahol él: Nagyváros elővárosa				-0.022
Település, ahol él: Város/kisváros				-0.075***
Település, ahol él: Falu/község				-0.105***
Település, ahol él: Tanya				-0.151***
Felekezete: Római katolikus				-0.050**
Felekezete: Protestáns				-0.088***
Felekezete: Keleti ortodox				-0.178***
Felekezete: Muszlim				-0.568***
Felekezete: Egyéb				-0.326***
Nem tartozik semmilyen felekezethez				Referenciakategória
Szertartásra jár: Mindennap				-0.662***
Szertartásra jár: Hetente egyszer				-0.727***
Szertartásra jár: Hetente többször				-0.382***
Szertartásra jár: Havonta legalább egyszer				-0.146***
Szertartásra jár: Csak nagyobb vallási ünnepeken				-0.056**
Szertartásra jár: Ritkábban				-0.031*
Szertartásra jár: Soha				Referenciakategória
Felekezettől és egyházi hovatartozástól független vallásosság			-0.101***	-0.044***
Politikai nézet: baloldali			0,093***	0,064**

Politikai nézet: inkább baloldali			0,097***	0,078***
Politikai nézet: semleges			Referenciakategória	Referenciakategória
Politikai nézet: jobboldali			-0,027	-0,03
Politikai nézet: inkább jobboldali			-0,101***	-0,086***
Politikai nézet: válaszmegtagadó			-0,068***	-0,049***
Idegenellenesség				0,06***
Hagyományos nemi szerepek elfogadása I. – A nőknek készen kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek			0,023***	
Hagyományos nemi szerepek elfogadása II. – Ha kevés a munkalehetőség, a férfiaknak elsőbbséget kellene élvezniük a munkavállalásban			0,042***	
Mennyire elégedett a demokrácia működésével		0,017***	0,016***	0,005
Mennyire elégedett a saját életével				0,015***
Megfigyelések száma	47171	45449	43754	42439
Országok közötti variancia	0,329***	0,100***	0,125***	0,101***
Országokon belüli variancia	1,283***	1,263***	1,141***	1,08***
Log Likelihood	-72894,366	-69856,559	-65021,597	-61930,711
Wald Chi2	-	107,71***	4657,04***	6258,58***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Egy másik modell keretében arra fókuszáltunk, hogy a hagyományos nemi szerepek elfogadásának milyen hatása lehet a homofóbiára. A hagyományos nemi szerepek elfogadása egymástól világosan elkülönülő, ugyanakkor egymást jól kiegészítő férfi- és nőszerepeket feltételez (Becker 1965), amiből az is következik, hogy egy jól működő párkapcsolatnak két különböző nemű emberből kell(ene) állnia. Az általunk társadalmi nemi elvárások modellnek nevezett modellbe a hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök elfogadottságát mérő országos szintű változó mellett számos egyéni szintű – például a kérdezett nemére, korára, legmagasabb iskolai végzettségére, települése típusára, vallásosságára, politikai nézeteire, a demokrácia működésével való elégedettségére és a nemi szerepekkel kapcsolatos elképzeléseire vonatkozó – változót is bevontunk, melyek hatása mind szignifikánsnak bizonyult. Eredményeink azt mutatták, hogy azokban az országokban, ahol a nőkkel szemben az a társadalmi elvárás terjedt el, hogy részesítsék előnyben a családon belüli munkavégzést a fizetett munkával szemben, ott a meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottsága alacsonyabb szintű, mint a társadalmi nemi elvárások szempontjából egyenlőségre törekvő társadalmakban.

Végül a negyedik, komplex modell tartalmazza korábbi demokratikus modelünk két országos szintű magyarázóváltozóját és szinte valamennyi ez idáig vizsgált egyéni szintű magyarázó- és kontrollváltozót (a hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöket mérő változók kivételével). Mindkét (a demokrácia működésével való elégedettségre és az azonos neműek párkapcsolatának intézményesíttetésére vonatkozó) országos szintű magyarázóváltozónak, valamint a már vizsgált egyéni szintű kontroll- és magyarázóváltozóknak is szignifikáns volt a hatásuk a függő változónkra ebben a regressziós modellben is. A korábbi modellekben nem vizsgált vallással, illetve vallásossággal kapcsolatos változók vizsgálata alapján arra következtettünk, hogy a vallásosságnak több dimenzióban is szignifikánsan negatív hatása van a meleg férfiak és a leszbikus nők iránti toleranciára: mind a felekezethez tartozás, mind a templomba járás, mind pedig az egyháztól független vallásosság hatását ki tudtuk mutatni.

Összegzés

Egyéni szintű hipotéziseink többségét a leíró statisztikai eredmények igazolták. Az általunk vizsgált 26 európai társadalomban a nők, a fiatalabbak és a magasabb iskolai végzettségűek elfogadóbbaknak mutatkoztak a meleg férfiak és a leszbikus nők felé, mint a férfiak, az idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek. A településtípus és országcsoportok interakciójának tekintetében az európai nagyvárosok lakói kevésbé toleránsnak tűntek, mint a kisebb településen élők (bár egyedül az észak-európai országokban mutatkozott szignifikáns különbség a fővárosokban és a falvakban lakók attitűdjei között); a poszt szocialista országokban azonban ilyen típusú lineáris összefüggést nem tudtunk igazolni.

Vallásosság tekintetében azt találtuk, hogy egyes egyházakhoz és felekezetekhez tartozás, így például a keleti ortodox egyházhoz tartozás és a muszlim hit követése erősen hajlamosíthatta a válaszadókat homofób nézetek hangoztatására. Emellett a vallási szertartások sűrűbb látogatása negatívan hatott a meleg férfiak és a leszbikus nők iránti attitűdökre.

A politikai nézetek, az idegenellenség, a tradicionális női szerepek elfogadása, valamint a demokrácia működésével és a saját étellel való elégedettség tekintetében szignifikáns összefüggéseket találtunk a vizsgált európai népesség következő jellemzőivel kapcsolatban: a szélsőséges jobboldali nézeteket vallók hajlamosabban voltak homofób nézetek hangoztatására, mint a többiek; a bevándorlók elutasítása együtt járt a meleg és a leszbikusok elutasításával; a hagyományos női szerepekkel kapcsolatos nézetek elfogadása szintén együtt járt a homofóbiával; a demokrácia működésével és a saját étellel való elégedettség növekedése pedig együtt járt a meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadásának növekedésével.

A meleg és a leszbikusok társadalmi elfogadottságának és a demokrácia működésével való elégedettség összefüggéseit vizsgálva azt találtuk, hogy a főként

a volt államszocialista országokban hangsúlyossá váló demokráciadeficit hozzájárulhatott az azonos neműek közötti párkapcsolatok intézményesíttetésének hiányával is jellemezhető homofób társadalmi környezet kialakulásához többek között Ukrajnában, Oroszországban, Romániában, Horvátországban, Lettországon, Magyarországon és Bulgáriában. Ugyanakkor máshol a demokrácia működésével való elégedettség hozzájárulhatott az azonos neműek párkapcsolatának intézményesíttetésében is megnyilvánuló társadalmi elfogadottság növekedéséhez például Dániában, Hollandiában, Svédországban, Svájcban, Norvégiában, Finnországban, Spanyolországban és Belgiumban.

A többszintű regressziós módszerrel végzett elemzéseink alapján kijelenthetjük, hogy a homofóbia nem csupán egyéni szintű kontroll- és magyarázóváltozók függvénye, hiszen több országos szintű magyarázóváltozót is sikerült azonosítanunk. Az eredmények azt mutatták, hogy demokrácia működésével való elégedettség, az azonos neműek közötti párkapcsolatok intézményesíttetése és a hagyományos nemi szerepekkel kapcsolatos nézetek hiánya országos szinten is pozitívan befolyásolta a meleg és leszbikusok társadalmi elfogadottságát Európában – az oksági irányt azonban az elemzés alapján nem lehet megállapítani.

Tanulmányunk készítése során egy funkcionális attitűdelméletet alkalmaztunk, mely eltérő funkcióik alapján különbséget tesz a tapasztalati, a védekező és a szimbolikus attitűdök között. Empirikus vizsgálataink folyamán a leszbikus- és melegellenes attitűdöknek azok a szimbolikus funkciói kerültek előtérbe, melyek összefüggései a vizsgált társadalmak demokratikus működésével való elégedettséggel, valamint a tradicionális társadalmi nemi (gender) ideológiákkal kimutathatóvá váltak. Feltételezhető azonban, hogy a függő változónk által mért attitűdök egyre nagyobb mértékben foglalnak magukban tapasztalati attitűdöket elsősorban azokban az országokban, ahol az azonos nemű párok partnerkapcsolatainak valamilyen formájú intézményesíttetésére sor került. Egyszerűen fogalmazva: azokban az országokban, ahol működnek és hozzáférhetőek az olyan jogintézmények, mint a melegházasság, ott a meleg és leszbikus „létezési módok” („modes of existence” – Bech 1997) megnyilvánulási formáira egyre többen úgy tekintenek, mint a mindennapi élet minden rendkívüliséget nélkülöző részeire, melyek nem titkos találkahelyeken bonyolódnak immár, hanem mindenki számára hozzáférhető köztereken. Ezek a – minden rendkívüliséget nélkülöző – személyes tapasztalatok a jövőben vélhetően hozzájárulhatnak a kevesebb tudatlanságot és előítéletet tükröző nézetek kialakításához a leszbikus nők és a meleg férfiak valóságos életével kapcsolatban. Mindez megerősítheti alapfeltevésünk megalapozottságát az általunk analitikusan szétválasztott egyéni és társadalmi szintű homofóbia-indikátorok egymásba ágyazottságáról, ami egyénileg és társadalmilag is együtt járhat az egyéninél szélesebb körű értékválasztásokat tükröző, szocializációs gyökerű szimbolikus attitűdök és a személyes tapasztalatokra épülő tapasztalati attitűdök – akár a szinte teljes egybeesésig fokozódó – egymásra vetülésével.

A melegházasság, valamint a regisztrált partnerkapcsolat jogintézményeinek bevezetése formájában megvalósított egyenjogúsítás és a homofóbia mértékének potenciális csökkenése közötti összefüggés világos üzenet a közpolitikai döntéshozóknak, különösképpen azokban az országokban, ahol a leszbikus és a meleg állampolgárok egyenjogúsítása e téren még nem történt meg: nincs miért hátradőlni azt várni, hogy a társadalom lassacskán – vagy egyszer csak – majd megváltozik, beérik, és a homofóbia magától felszámolódik. A nyitott, befogadó társadalom kialakulása, „beérése” minden bizonnyal felgyorsítható a minden polgár számára egyenlő jogokat biztosító jogintézmények bevezetése és hozzáférhetővé tétele által.

Az azonos nemű párkapcsolatok intézményes kereteinek megteremtése, Gregory Herek (2006) kissé átfogalmazott szavaival élve, azt a társadalmi ítéletet közvetíti, hogy az azonos nemű partnerek közötti odaadó, meghitt kapcsolatok nem alábbvalóak, mint az odaadó, meghitt heteroszexuális kapcsolatok, és az azonos nemű partnerkapcsolatok tagjai nem érdemelnek kevesebb társadalmi megbecsülést, mint a heteroszexuális párok tagjai. Meggyőződésünk szerint az azonos nemű párkapcsolatok intézményes kereteinek megteremtése az út, mely a homoszexualitáshoz történetileg rögzített stigma felszámolása felé vezet.

ABSTRACT: One of our main aims was to answer the practical question whether the institutionalisation level of same-sex relationships can affect the social acceptance of lesbian women and gay men in Europe, and highlight some of the factors that can potentially determine the incidence of homophobia in 26 European countries. Our study contributes to the literature on acceptance of lesbian women and gay men in Europe by using the European Social Survey (ESS) dataset, focusing especially on a key variable measuring the agreement level with the statement that gay men and lesbians should be free to live their own life as they wish. For data analyses explanatory models were constructed by applying multilevel mixed-effects linear regression. Three models were tested: a democracy model, a gendered model, and a complex model.

Irodalom

- Agnew, Ch. R. – V. D. Thompson – V. A. Smith – R. H. Gramzow – D. P. Currey (1993): Proximal and Distal Predictors of Homophobia: Framing the Multivariate Roots of Outgroup Rejection. *Journal of Applied Social Psychology*, 3(24): 2013-2042.
- Aassve, A. – Bruno A. – F. Billari (2010): Age norms on leaving home: Multilevel evidence from the European Social Survey. Dondena Working Papers No. 32. Milan: Carlo F. Dondena Centre for Research on Social Dynamics. ftp://ftp.dondena.unibocconi.it/WorkingPapers/Dondena_WP032.pdf
- Bech, H. (1997): *When Men Meet: Homosexuality and Modernity*. Oxford: Polity Press.
- Becker, G. S. (1965): A theory of the allocation of time. *Economic Journal*, 75(299):

- 493–517.
- Bickel, R. (2007): *Multilevel Analysis for Applied Research: It's Just Regression!* London: The Guilford Press.
- Castells, M. (1997): The Power of Love: Lesbian and Gay Liberation Movements. In *The Information Age. Economy, Society and Culture*. Vol. II. The Power of Identity, 202–221. Oxford: Blackwell.
- D'Emilio, J. (1993 [1983]): Capitalism and Gay Identity. In H. Abelove, M. A. Barale, D. M. Halperin (eds). *The Lesbian and Gay Studies Reader*. 467–478. New York: Routledge.
- Duckitt, J. (1992): Psychology and Prejudice. A historical analysis and integrative framework. *American Psychologist*, 47(10): 1182–1193.
- Dunn, K. (2010): Biological Determinism and LGBT Tolerance: A Quantitative Exploration of Biopolitical Beliefs. *Western Journal of Black Studies*, 34(3): 367–379.
- EP [EuropeanParliament] (2006): *Resolution 18 January 2006: Homophobia in Europe* (P6_TA-PROV(2006)0018) <http://www.europarl.eu.int/omk/sipade3?TYPE=DOC=TA&REF=P6-TA-2006-0018&MODE=SIP&L=EN&LSTDOC=N>
- FRA [European Union Agency for Fundamental Rights] (2008) *Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU*
http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA_hdgso_report-part2_en.pdf
- Fraser, N. (1997): *Justice Interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. New York & London: Routledge.
- Gerhards, J. (2010): Non-Discrimination towards Homosexuality: The European Union's Policy and Citizens' Attitudes towards Homosexuality in 27 European Countries. *International Sociology*, 25: 5-28.
- Haddock, G. – M. P. Zanna (1998): Authoritarianism, Values, and the Favorability and Structure of Antigay Attitudes. In G. M. Herek (ed.). *Stigma and Sexual Orientation. Understanding Prejudice Against Lesbians, Gay Men, and Bisexuals*. 82–107. Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage.
- Hedström, P. (2005): *Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herek, G. M. (1984): Beyond "homophobia": A social psychological perspective on attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Homosexuality*, 10(1/2): 1–21.
- Herek, G. M. (2004): Beyond "Homophobia": Thinking About Sexual Prejudice and Stigma in the Twenty-First Century. *Sexuality Research & Social Policy*, 1(2): 6–24.
- Herek, G. M. (2006): Legal Recognition of Same-Sex Relationships in the United States
A Social Science Perspective. *American Psychologist*, 61(6): 607–621.

- Hudson, W. W. – W. A. Ricketts (1980): A Strategy for the Measurement of Homophobia. *Journal of Homosexuality*, 5(4): 357–372.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Keuzenkamp, S. (2010): *Monitoring acceptance of homosexuality in the Netherlands*. The Hague: SCP – The Netherlands Institute for Social Research.
- Kite, M. E. – B. E. Whitley, Jr (1998): 'Do Heterosexual Woman and Men Differ in Their Attitudes Toward Homosexuality? A Conceptual and Methodological Analysis'. In G. M. Herek (ed.). *Stigma and Sexual Orientation. Understanding Prejudice Against Lesbians, Gay Men, and Bisexuals*. 39–61. Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage.
- Kitzinger, C. (1987): *The Social Construction of Lesbianism*. London: Sage.
- Kon, I. (2010): Homophobia as a Litmus Test of Russian Democracy. *Russian Social Science Review*, 51(3): 16–37.
- Krekó P. – Molnár Cs. (2010): A szélsőjobboldal iránti kereslet növekedése Magyarországon (Increasing demand for right wing extremism). In Sándor P. – Vass L. (eds.). *Magyarország Politikai Évkönyve 2009-ről (Hungarian Political Almanac 2009)*. 57–60. Budapest: Kossuth.
- Larsen, K. S. – R. Cate – M. Reed (1983): Anti-Black attitudes, religious orthodoxy, permissiveness, and sexual information: A study of the attitudes of heterosexuals toward homosexuality. *Journal of Sex Research*, 19: 125–135.
- Petrovic, J. E. (1999): "Moral Democratic Education and Homosexuality: censoring morality". *Journal of Moral Education*, 28(2): 201–209.
- Petrovic, J. E. (2002): Promoting democracy and overcoming heterosexism: and never the twain shall meet? *Sex Education*, 2(2): 145–154.
- Plummer, K. (1975): *Sexual Stigma: An Interactionist Account*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Plummer, K. (1981): 'Homosexual Categories: Some Research Problems in the Labelling Perspective of Homosexuality'. In Kenneth Plummer (ed.). *The Making of the Modern Homosexual*. 53–75 London: Hutchinson.
- Saisana, M. (2010): ELLI-Index: a sound measure for lifelong learning in the EU. JRC Scientific and Technical Reports. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union. http://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/Document/Saisana_JRCvalidation_ELLI.pdf
- (letöltve: 2010-11-17)
- Simon, A. (1998): 'The Relationship between Stereotypes of and Attitudes Toward Lesbians and Gays'. In G. M. Herek (ed.). *Stigma and Sexual Orientation. Understanding Prejudice Against Lesbians, Gay Men, and Bisexuals*. 62–81. Thousand Oaks – London – New Delhi: SAGE.
- Smith, A. M. (1994): *New Right Discourse on Race and Sexuality*. New York: Cambridge University Press.

- Štulhofer, A. – Ivan R. (2009): Determinants of Homonegativity in Europe. *Journal of Sex Research*, 46: 1–9.
- Takács J. (2008): 'Kertbeny Károly és a magánélet szabadsága'. *HOLMI* 20(12): 1613–1626.
- Ward, E. G. (2005): Homophobia, hypermasculinity and the US black church. *Culture, Health and Sexuality*, 7(5): 493–504.
- Weeks, J. (1987): 'Questions of Identity'. In Pat Caplan (ed.). *The Cultural Construction Of Sexuality*. 31–51. London: Tavistock.
- Weinberg, G. (1972): *Society and the Healthy Homosexual*. New York: St Martin's Press.
- Young, I. M. (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

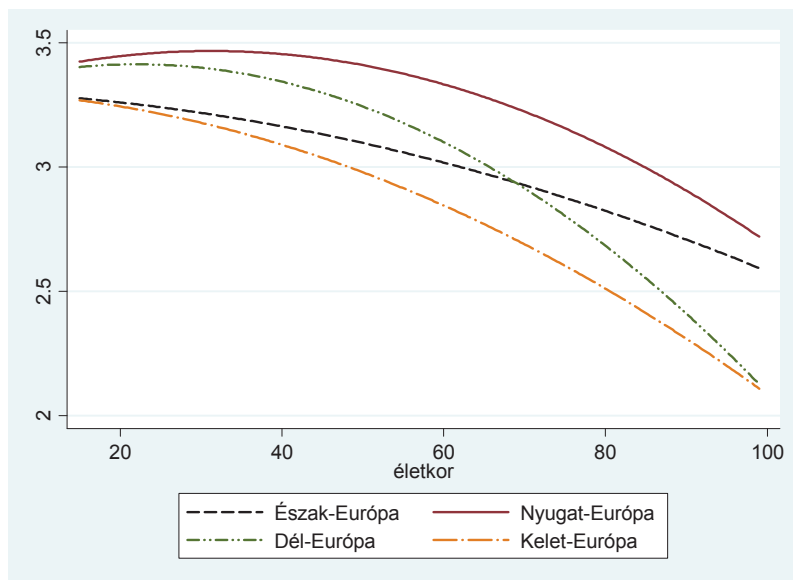
Mellékletek

I. sz. melléklet: A változók leírása

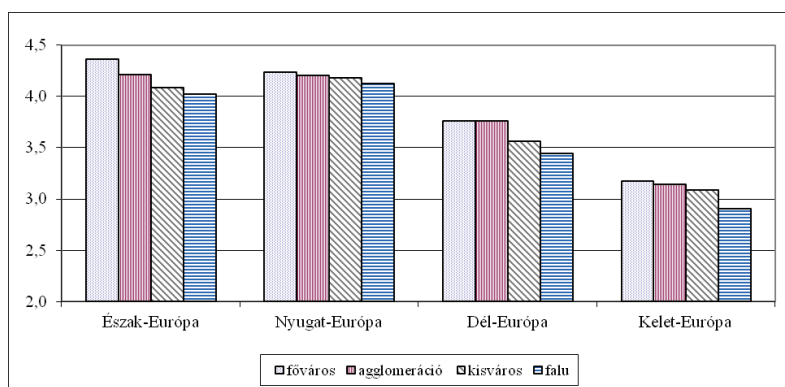
Változó	Változó típusa	Skála mértéke	Leírás
A meleg férfiakhoz és a leszbikus nőkhöz kapcsolódó attitűd	Függő változó	1–5	B31: Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és lesbikusként úgy, ahogy akarják. 1=egyáltalán nem ért egyet; 5= teljesen egyetért (átkódolás után)
Az azonos neműek párkapcsolatának intézményesítetttsége	Országos szintű kategorikus ma gyarázóváltozó	0–1	0 = Az azonos neműek házassága és/vagy regisztrált partnerkapcsolata nem megengedett. 1= Az azonos neműek házassága és/vagy regisztrált partnerkapcsolata engedélyezett.
A demokrácia működésével való elégedettség	Országos szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	B27: Mindent összevetve mennyire elégedett Magyarországon a demokrácia működésével? [Ahogy a demokrácia a gyakorlatban működik, nem pedig azzal, ahogyan működnie kellene] 0=teljesen elégedetlen; 10=teljesen elégedett
I. Hagományos női szerepek elfogadása	Országos szintű folytonos ma gyarázóváltozó	1–5	D3: A nőknek késznek kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek. 1=teljesen egyetért; 5= egyáltalán nem ért egyet
A kérdezett neme	Egyéni szintű kategorikus kontrollváltozó	0–1	F2: 0=Férfi; 1=Nő
A kérdezett kora	Egyéni szintű folytonos kontrollváltozó	15–105	Életkor 15 és 105 között
Legmagasabb iskolai végzettség	Egyéni szintű kategorikus kontrollváltozó	1–5	F6: 1=általános iskola, 2= szakmunkásképző, 3= érettségit adó képzés, 4= érettségi utáni szakképzés, 5= felsőfokú diploma

Település típusa	Egyéni szintű kategorikus kontrollváltozó	1–5	F5: település, ahol a kérdezett lakik: 1= nagyváros; 2=nagyváros elővárosa 3=város vagy kisváros; 4=falu vagy község; 5=tanya
Vallásosság I. Vallásosság függetlenül attól, hogy egyházhoz, hogy felekezethez tartozik	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	C21: Függetlenül attól, hogy Ön tartozik-e valamelyik egyházhoz vagy felekezethez, mennyire tartja vallásosnak magát? 0=egyáltalán nem vallásos; 10=magyon vallásos
Vallásosság II. Felekezethez tartozás	Egyéni szintű kategorikus ma gyarázóváltozó	1–6	Valamilyen valláshoz vagy felekezethez tartozás: 1=római katolikus, 2= protestáns, 3=keleti ortodox, 4=mohamedán, 5=egyéb, 6=nem tartozik semmilyen valláshoz vagy felekezethez [A C17 és a C18 változók alapján képzett]
Vallásosság III. Vallási szertartások látogatása	Egyéni szintű kategorikus ma gyarázóváltozó	1–7	C22: Az olyan különleges alkalmaktól eltekintve, mint az esküvők és a temetések, mostanában milyen gyakran vesz részt vallási szertartásokon? 1= mindennap; 2=hetente többször; 3=hetente egyszer; 4=havonta legalább egyszer; 5=csak nagyobb vallási ünnepeken; 6=ritkábban; 7=soha
Politikai nézetek	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	B23: A politikában az emberek gyakran beszélnek „bal” és „jobbaldalról”. Hol helyezné el önmagát ezen a skálán, ahol a „0” a baloldalt, a „10” a jobboldalt jelenti? 0=baloldali; 10=jobboldali
Idegenellenesség	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	B40: Rosszabb vagy jobb hely lett-e Magyarország azzal, hogy más országból idejöttek emberek élni? 0=rosszabb lett; 10=jobb lett
A hagyományos női szerepek elfogadása I.	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	1–5	D3: A nőknek késznek kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek. 1=teljesen egyetért; 5= egyáltalán nem ért egyet
A hagyományos női szerepek elfogadása II.	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	1–5	D6: Ha kevés a munkalehetőség, a férfiaknak elsőbbséget kellene élvezniük a munkavállalásnál. 1=teljesen egyetért; 5= egyáltalán nem ért egyet
A demokrácia működésével való elégedettség	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	B27: Mindent összevetve mennyire elégedett Magyarországon a demokrácia működésével? [Ahogy a demokrácia a gyakorlatban működik, nem pedig azzal, ahogyan működnie kellene.] 0=teljesen elégedetlen; 10=teljesen elégedett
A saját életével való elégedettség	Egyéni szintű folytonos ma gyarázóváltozó	0–10	B24: Mindent összevetve mennyire elégedett a mostani életével? 0=teljesen elégedetlen; 10=teljesen elégedett

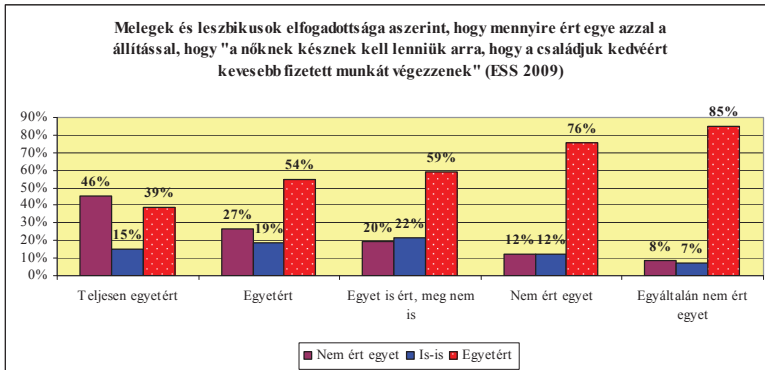
II. melléklet: A meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága, valamint az életkor közötti kapcsolat négy európai országcsoportban (2008–2009) – Interakciós regressziós együtthatók

III. melléklet: A meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága, valamint a településtípus közötti kapcsolat négy európai országcsoportban (2008–2009) – Interakciós regressziós együtthatók

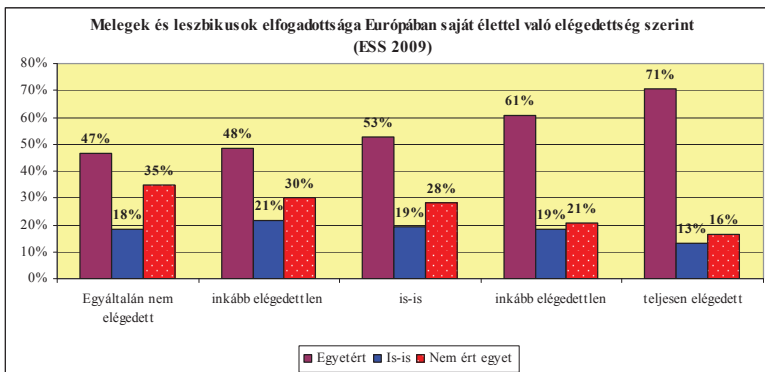

IV. melléklet: A meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága, valamint a hagyományos nemi szerepekkel való egyetértés közötti kapcsolat

Sig=0,00

V. melléklet: A meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága, valamint a saját étellel való elégedettség közötti kapcsolat

Sig=0,00

VI. melléklet: A meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága, valamint a demokrácia működéssel való elégedettség közötti kapcsolat

